

Herman Ottó az életbuvár.

Írta és az Egyetem Barátai Természettudományi Szakosztályának Szegeden,
1935 június 13-án tartott emlékünnepeén felolvasta: GELEI JÓZSEF.

Nekem ebben a HERMAN OTTÓ emlékezetének szánt szent órában, a kiosztott szerep értelmében, a mi nagy magyarunk biológiai munkásságát kellene méltatnom. S így a megemlékezést kezdhethetem mindjárt életének harmincadik évével, amikor első tudományos cikke a kabasólyomról Kolozsvárt az Erdélyi Múzeum-Egylet Évkönyveiben (1864—65. III.) „*Falco subbuteo Linne*” címen megjelent.

Ha azonban keressük HERMAN OTTÓ lelkivilágának ősför-rását, a tudós ősirányítottságát s ha főként nézzük azt, hogy mi ma a *születésnek* üljük századik évfordulóját, lehetetlen vissza nem szállnunk gyermekkorába, sőt vissza még tovább, egyenest a szülőkhöz. Azzal kell kezdenünk HERMAN OTTÓ méltatását, hogy atyja, HERRMANN KÁROLY, kincstári orvos, az akkori idők elnevezése szerint chirurgus, okléveles sebészmes-ter, akármilyen kis kiadásban, de biologus volt. Az apa emellett együtt tanult PETÉNYIvel, a magyar tudományos madártan megalapítójával, annak később is jóbarátja s abban a cse-kély, de elismert madarászati tudásban, amiben Ő is kitűnt, tanítványa volt PETÉNYINEK. Ebből világos tehát, hogy a termé-szetvizsgáló HERMAN OTTÓban apai részről öröklődött kincsek, öröklődött szenvedélyek nemesedtek nagy értékke, s benne a madarászattal való foglalkozás mestersége, a madár sze-retete eredetében PETÉNYI örökség volt. Hódoló emlékezését PETÉNYI iránt HERMAN OTTÓ a II. madártani kongresszuson egy hatalmas németnyelvű műben róttá le.

A szülőktől kapott lelki hozomány azonban meg is semmi-sülhet, de ha nem is, megmaradhat kicsinek, jelentéktelennek, mint ahogy az ilyen volt jelen esetben még az apában is, de

az meg is sokszorozódhatik és közben fénylő ékességekké módosulhat. A sokszorozódáshoz két másik nagy lelkikincsre: a vas akaratra és az eltökélt következetességre van szükség, a módosulásokhoz pedig életsors, iskola, nevelődés, művelődés, művészi és szociális hajlamok egyaránt hozzájárulnak.

Az akarat és az eltökéltség pedig HERMAN OTTÓban példátlan nagy volt. Ott látjuk azt működni már az ifjúkor pirkadásai közepette, mikor a természetet bujni szerető gyerek elől a gondos édes anya hideg télben elrejtí a csizmát s a gyerek akkor, *kemény akarattól* hajtva, mezitláb megy ki a jégre, s ott látjuk elmaradhatatlan utitársként még az egyszer már szélütötte aggastyán mellett is, aki az *Ósfoglalkozások* második kötetének végszavában, 80 éves korában azt írja, hogy ez még nem a végbúcsú, még következik a néprajzi és néptani rész, mert így „akarom“.

Az örökségmódosító iskola pedig HERMAN OTTÓ számára igen nagy vala. Kezdődött azzal, hogy heten valának testvérek. Kilenc kenyérfogyasztó száj az apának évi 250 forintos fizetésére! Mi küzdelmet láthatott az ifjú, s mennyire lélekidomítólag hathatott eközben az egyik tárcacikkében az édes anyáról megénekelt okos takarékoság, a rend és tisztaságszeretet, „mely — mint mondja — illatossá tette a lakást, bensővé a családi életet“! Egy ilyen kilenctagú családban leírhatatlan kincsek rejlenek a magasabbrendű élethívathoz. Az ilyen családban a pénz hatalma és értéke helyett a nélkülözés, a szűkös viszonyok válnak ismeretessé és megbecsültté.

A kilenctagú családban ott van a közösség bensősége is, mely HERMAN OTTÓban a baráti kör iránt való vónzódásában, munkatársai és tanítványai meleg szeretetében és túl mindenben a nemzet nagy közösségének imádatában, honfiúi szerelmében nyilvánult meg.

Ott van a kilenctagú családban mindenek fölött az anyának hallatlan munkaerje, munkakészsége, magas erkölcsi felelősségérzete, szent áldozatkészsége, amikor vállalja, akarja és fenntartja a hét gyermeket. S az anyának ezt a példátlan értékű munkakészségét ott látjuk HERMAN OTTÓnak leírhatatlan munkaerejében, sokoldalú termelő készségében, mellyel szellemi szülőiteinek nagy sokaságát fenntartotta és fejlesztette. Egyik gyereke vala a P ó k á s z a t, melynek teréről 16 cikke jelent

meg, közte Magyarország pókfaunájáról háromkötetes nagy műve, a másik a *Bogaraszat* 42 dolgozattal, harmadik és legszeretettebb gyermeke a *Madártan* 190 munkával, közte három nagy könyv, negyedik gyermeke a *Halászat* 19 munkával, köztük két könyv, ötödik az *Állatvédelem* 34 cikkel, hatodik, a legtöbbrebecsült: a *Néprajz* 102 dolgozattal, köztük 9 terjedelmes művel, hetedik a *Politika* 647 politikai cikkel és országgyűlési beszéddel, köztük 60 kultúrpolitikai irattal, nyolcadik az *Arcképek*, *Életrajzok* 88 megemlékezéssel és kilencedik: híres *Utirajzai* és *Természeti képei* 76 leírással. S ezzel kész lenne HERMAN OTTÓ tudományos működésében a 9 tagú család, ha ide beszoríthatnánk volna gazdasági, ipari és növénytani cikkeit, humoros írásait és leveleit. Ötven év termelő munkásságaként 1140 drb. írás, köztük több mint 17 kötet mű! Ime a családfenntartó anya nagy munkáereje a fiú gigasi termelőképességében, melyet még csodálatosabbá tesz az, ha tudjuk, hogy tudós és politikai barátaival óriási levelezést folytat, hogy pesti élete alatt naponta 20—24 levelet is írt.

A tollforgatás nagy mesterének, a lankadatlan vitatkozónak, az élesnyelvű, szűrőszemű kritikusként életét, alkotó energiáját azonban nem merítette ki az íróasztalánál üzhető foglalkozás. HERMAN OTTÓ nagy szervező és nagy ügymozgató vala. Ezt a tehetséget pedig kimondottan az imádott édesanyjától örökölte, ki a kilenctagú családnak rendtartó lelke volt. Élete nagy szervező munkálatai közt kell megemlítenünk BRASSAI mellett az Erdélyi Múzeum Állattárának megteremtését, a Magyar Nemzeti Múzeumban 1887-ben a *Természetrajzi Füzetek* megindítását és tíz évig szerkesztését, 1889-től kezdve a Budapesten 1891-ben tartott *Második Ornithologiai Kongresszus* megszervezését, melynek fényével és magyar tartalmával nemzetünknek hervadhatatlan dicsőséget szerzett, 1893-ra a *Magyar Ornithologiai* központ felállítását, 1901-re magának a budapesti *Ornithologiai állomás* új épületének és múzeumának világraszóló mintaszerű berendezését. Közben pedig mintaszerűen megcsinálja a *madárvonulási megfigyelő állomásokat* és 1899-ben Szerajevóban Ausztria, Magyarország és Bosznia-Hercegovina tudósait hívja össze, hogy az egész terület madárvonulási megfigyelését megszervezzék. Közben megindítja 1893-ban az *Aquillát*.

S mindeneken túl HERMAN OTTÓ nemcsak író, nemcsak szervező, hanem legfőképpen természetvizsgáló vala, ki élete java részét kinn a szabad természet ölen, kinn a nép között töltötte s ott gyűjtötte az időktől el nem pusztuló, hanem azok folyamán csak aranyértékre nemesedő kincseit.

A legnagyobb kincs azonban, amit gyermek a kilenctagú családból magával hozhat: az önállóság, a magalában járás, mert a szükösködő nagy családban nincs cseléd, nincs kiszolgálás, az anya hét gyermeket nem öltöztethet, utánuk nem takaríthat, hét száját nem maga lát el, hanem kinek-kinek ki van osztva a szerep, kiki a maga szabad szolgája, önmaga önálló nevelője; egy ilyen nagy család mindig az önképzés mesteriskolája, abban nőnek az életrevaló sarjak. S HERMAN OTTÓ mindezek értelmében vala az önmívelés terén magyar történelmünk legnagyobb alakja. Középkorába járt ugyan 15 éves koráig. Miskolcon tanult és ennek alapján atyja a bécsi polytechnikumra is beíratta, hogy a kezűgyessége és a mesebeli szegénygyermeket jellemző ezermester természete révén mérnököt neveljen a fiúból. Az apa halála miatt azonban a mérnökjelölt ifjú otthagyja a főiskolát és lakatosmesterségből tengeti Bécsben az életét. Így magyar közművelődésünknek ezerszerencséjére megszakad HERMAN OTTÓ minden diplomás kiképződése és megadatik az alkalom arra, hogy istenadta örökségei a maga erején kifejlődjenek, eredetisége igábahajló, előítéleteket nevelő iskoláktól mentesen, magaszabta útjain kiképződjék és az élet magataposta rögzös ösvényein a nagyság egyik alapfeltétele: a hajthatatlan, meg nem alkuvó természet kialakuljon.

Ezzel tekintsünk már most bele a diplomátlan életbuvár nagy alkotásaiba is.

Ezek közül HERMAN OTTÓ lényegéről legtöbbet tárnak szemünk elé a legelső. Ha nézzük a már említett legelső tudományos cikkét a kabasólyomról, feltűnik, hogy a sólyom ismertető bélyegeiről, tehát alkati vonásairól mindössze 13 sort ír. Azonnal következő második cikkében, mely *Állattani Közlések* címén indul, újra csak azt látjuk, hogy tíz hasábon keresztül megint csak 23 sor anatómiai leírást ad. Hanem a cikkek többi nagy tükrén előnkbe lép két dolog, egyfelől az állati élet sokoldalú megnyilvánulása, másfelől pedig személyesen maga HERMAN OTTÓ gazdag gondolatvilágával, terveivel, javaslataival és bírál-

lataival: önálló szabad egyéniségével és minden mozdulatában nemzeti gondolkozásával.

HERMAN OTTÓ, a nagy phaenologus, az életnyilvánulások megismerője és kutatója már első cikkében, legelső zászlóbontásakor teljes egészében előttünk van. Három nagy gondolat pendül meg már az első leírásban: ezek az életmód és az alkat viszonya, a madárvonulás és a táplálék összefüggése s a madarak hasznának-kárának kérdése... Később ezekből a gondolatokból két világszerte ismert könyv születik: az egyik *A madárvonulás elemei Magyarországon* (1891), a másik *A madarak hasznáról és káráról*.

Második cikkében ezeket olvassuk:

„Erdély Faunája gazdag és sajátos; az erdélyi faunistának nagy, szép, mondhatnám szűz feladata vagy. Hatáskörét hazája bérce öve határozza, útját a mindent felkaroló tudvány, a tudomány alapelvei és saját jó érdeke jelölik. Segítsége a hazaszeretet, hontársai buzgalma és áldozatra való készsége, mely a hazai tudománynak múzeumunk képében bár szerény, de biztos s idővel virágzásra alkalmas ápoló intézetet emelt“.

„A gyakorlatilag szerzett tapasztalásokkal egyiránt haladó irodalmat kell tehát alapítani, még pedig hazánk természeti kincseiből s a nemzet szelleméből eredetileg kifolyót; más kútforrásokhoz csak ott szabad folyamodnunk, ahol ezek a minden körülmények között azonos alapelvekre vonatkoznak, mert a szabad vizsgálódás általános eredményei ugyan az emberiség sajátjai, a nemzetekéi azonban viszonyos részletezésök és alkalmazásuk, s azért a nemzet saját erejéből kell képződjenek, hogy szelleméből eredetileg folyanak ki, mert éppen a nemzet saját köre megismerésére vonatkoznak s szellemi mint politikai állására érezhető befolyásuk van“.

„A valódi becsü irodalom a természettudomány mezején csak gyakorlati tapasztalások alapján indulhat virágzásnak, csakis úgy számíthat fényes eredményekre, és csakis így lehet üdvös befolyású a nemzet jóléte fejlesztésére“.

....„Erdély Faunája alapos megismerésére ugyanis szükségés volna:

1-ször, hogy az ország minden alkalmas pontján történnének észlelések;

2-szor, hogy az észlelődések tervileg és szakadatlanul eszközöltetnének“.

Amilyennek itt az életbe lépő természetvizsgáló bemutatja magát, olyannak marad minden későbbi művében is.

A világ természetvizsgálóit leírt tárgyaikhoz való viszonylatukban két nagy szélsőséges csoportra oszthatjuk. Az egyik ismertetését a tárgy irodalmi multjának széles és alapos összeállításával vezeti be, amivel a papiroson is valóságos történelmi múzeumot rendez be tárgyából. De ép úgy múzeumi rendűnek marad meg ismertetett tárgya is, mert írásában csak annyira törekszik, hogy hű képét adja a vizsgálati tárgyán látottaknak. Mikor azonban következnie kellene magának a búvárnak, amikor látnunk kellene a tárgy összefüggését az élő és holt természettel, a vizsgált lényen észlelhető környezetmódosulásokat, amikor a másokat is érdeklő általánosságnak és törvényszerűségeknek kellene kibontakozniok, akkor hallgat az író, akkor megszűnik a toll mozogni, s az olvasóra háramlik vagy a későbbi utókorra, hogy valami maradandó hasznot hámozzon ki a tudomány egyetemessége számára. Az ilyen írásokra, ha az volna a helyzet, hogy a földet mindenütt ugyanazok az élőlények népesítik be, s ha az illető élőlény mindig és könnyen beszerezhető volna, könnyen azt mondhatnók, kár volt megszületniök, mert a papirosba beleültetett múzeum sem ad egyebet, újat és mást, mint az élő természet.

HERMAN OTTÓ életének fejlődéskezdetét múzeumokban kezdi meg s alkotó munkáinak kezdő szakasza is az Erdélyi Múzeum Állattárához van kötve s mégis a legkevésbé tartozik ezeknek a múzeumszekrény-értékű embereknek a csapatjába. A természetvizsgálóknak a másik szélsőséget alkotó csoportja, az önmaguktól teremtő ú. n. intuitív egyéniségek csapatja. Ezek tudományt csaknem teljesen a maguk lábán járva teremtenek. Tisztelik ugyan tárgyük irodalomtörténetét, de nem élík ki magukat annak újra és újra való felörölésében; sokkal többre becsülik azonban ennél, amit a szabad természet háztartásából maguk elleshetnek, ahogy azt HERMAN OTTÓ az *Északi madárhegyek tájáról* írott művének madártani eredményeiről szóló fejezetében megírja, hogy a „szemmel való látás útján tiszta fogalmakat szerezzenek“ a jelenségekről. De az ide tartozó búvárok nem állanak meg az egyszerű szemléletnél és annak

közlésénél, hanem keresik és megfejtik a nagy összefüggéseket, megállapítják a nagy okozatokat és a természet életének nagy törvényszerűségeit. HERMAN OTTÓ itt volt a magyar irodalomnak DARWIN és BREHM értelmében vett nagy mestere. Az a nyughatalatlan vándortermészet, melyben életét HERMAN OTTÓ tudatosan leélte, az az örökös mozgalmakban élő ember, aki mindig szervezett, mindig tevékenykedett, buzdított, a tudományoknak barátokat csatasorba állított, számára lelkesedő ifjúságot nevelt, aki szikrázó szellemével állandóan jobbra-balra vagdosott, aki humorával annyi borús lelket földerített, aki fajunk elismerése és fölvirágzása érdekében ide bent és a külföldön a külföld törekvésével és véleményével szemben annyi harcot megvívott, aki embertársait annyi krisztusi szeretettel bilincselte magához: ez az ember mindezt a széleskörű, mozgalmas, a rendes kereteken túlnövő hatalmas egyéniségét mind belevitte és belevetítette írásaiba. Ahogy testének méreteivel nem mérhetjük az ő nyers termelő egyéniségét, ép oly kevéssé volt neki elegendő a kézbe vett tárgynak egyszerű leíró ismertetése. A kevésnek és fogyatékosnak tetsző anyagból mindig hatalmas értekezések kerültek elő, mert tolla alatt megmozdult a természet, föléledt minden cselekvésében az élőlény, mert gazdag képzelő ereje, erős logikája s az összefüggéseket meglátó szeme és a vitákra hajlamos, szikrázó gondolatvilága mindig eseményt, mozgalmat, faji és nemzeti vonatkozást vitt bele minden értekezésbe. A természetből kiragadott vizsgálati anyag olyan volt kezében, mint aminő a festő ecsetje alatt a csőből kipréselt olajfesték anyaga. Nemcsak formákat vázolt fel vele és színeket adott meg benne, hanem mozgalmat vitt a képbe és gondolatok egész seregét ébresztette a szemlélőben, az olvasóban, annál is inkább, mert olyan művészi tollal, olyan zamatos magyarsággal és olyan kedves bájjal ír a természetről, hogy az olvasót mindig rabjává teszi, akárcsak miként a regényírásnak valamely nagymestere.

Hányszor olvastam el középiskolás diák koromban az *Északi madárhegyek tájáról* írt örökemlékű művének egyes fejezeteit s bár az életben sohse láttam HERMAN OTTÓT és nem valék tanítványa, mégis sok indítást szereztem tőle természetvizsgálói mivoltomhoz s egyenest neki tulajdonítom azt, hogy nyomtatásban megjelent első cikkemet nyolcadikos diák korom-

ban *A madarak értelmiségéről* megírtam és hogy abban tisztáni megfigyeléseim és tapasztalataim vetettem papírosra. Azóta is többször tértem vissza ornithologiai megfigyelések címén ezekre a kérdésekre.

HERMAN OTTÓ tapasztalatait a madaraknak a természet háztartásában való jelentőségéről, különösen pedig a tósági madárvilág életnyilvánulásairól, valamint a madárvonulás irányáról, okáról és természeti összefüggéséről *A mezőség* címén az Erdélyi Múzeum Évkönyveiben (V. 1869 és VI. 1872) közreadott két tanulmányában fektette le. Ennek a munkájának a megírásához hosszabb időn át tanyázott 1866—69-ig a mezőségi tóságok partjain s ott szerezte alapvető megfigyeléseit. Megállapításai vonatkoznak egyfelől annak az összhangnak kialakulására, melyben a tó madárvilág a tó különböző életterein: a vízparton, a nádasokban s a víztükrokn a tó véze belső állatvilágát szabályozza és másfelől e szabályozók hatásának mérséklődésére a tavon kívül élő ragadozók közbeléptével.

A madárvonulásra vonatkozólag pediglen az általános felfogással szemben megállapítja, hogy nem az előérzet, vagy az ösztön vezeti a madarakat a vonulásban, hanem „e jelenség szoros kapcsolatban áll az összes természet tüneményeivel“. A vándorlásra készítő okok között első helyen áll HERMAN OTTÓ szerint az ősz beálltával a rovarvilágnak nyugalomra térése. Megállapítja azt, hogy a vonulásnak folyamatára a hőmérsékletnek, a széljárásnak s a csapadéknak van különös hatása, azonban a vonulást teljesen egyik hatótényező sem akasztja meg, hanem annak csak erejét módosítja.

HERMAN OTTÓ Budapesten először a pókmunkájával vet horgonyt s életének négy esztendejét annak megírására fordítja. Nemsokára azonban a Természettudományi Társulattól megbízatást szerez egy nagy madártani mű megírására. Ezzel kapcsolatban a hazai viszonyok tanulmányozásán kívül terve volt a madárvonulás északi forrásának, a Norvég partok mentén lévő szigetek, madárhegyek állatvilágának megismerése és a madarak téli szállásának, a Nilus völgyének tanulmányozása. Az északi sarkkörön végzett tanulmányaiban a saját szemmel való látás útján is megerősíti a madarakra vonatkozó azt az általános zoológiai elvet, hogy északfelé haladólag a madárfajok száma csökken, az ott kitartó fajok egyéneinek száma azonban

hihetetlen méreteket ölt. A madárvonulásra nézve pedig maga is tapasztalja, hogy igen sok uszómadárfaj ott telegyűl a sarkkör Golf-árami területén, ahol az áram hatása miatt a víz nem fagy be. S ebből elsőnek mondja ki a mi nálunk telelő sarktájéki uszómadarakra nézve azt, hogy azok „nem Norvégia felől, hanem olyan északi tájakról jönnek, ahol a vizek befagynak“. Megállapítja azt is, hogy a Norvég-partoknak is vannak téli vendégei, melyek oda a befagyott Jegestenger belsejéből, a Spitzbergákról érkeznek. Ebből a tapasztalataiból kimondja azt is, hogy a délnek irányított költözködés, övenként dél felé haladva, fokozatosan nagyobbodik. „Vagyis — amint HERMAN mondja — a belső sarkkörből öt faj vonul le a norvég vízre teleni, Norvégia sarkköri részéből azonban 66 faj költözködik délibb tájakra; tőlünk pedig nem kevesebb, mint 156 faj veszi rendszeresen részt a költözködés mozgalmában“.

Az I. Madártani Kongresszust Rudolf trónörökös elnökleve és irányítása mellett Bécsben tartották, igen szerény keretek között és nagyon szűkös, sovány tartalommal. A trónörökös által ismert madártani jelentőségre való tekintettel a II. kongresszus Magyarországra, illetve Budapestre volt tervezve. HERMAN OTTÓ e miatt a kongresszus miatt mond le afrikai útjáról s ennek megszervezésébe fekszik bele hihetetlen erővel, bámulatos szervező és rábeszélő készséggel és minden útjába tornyosuló nehézségnek könnyed elhárításával, azért, hogy a nagygyűlésen Magyarország ornithologiai jelentőségét bemutassa. Ahogy azt azóta minden madarászati kongresszuson el is emlegetik, a budapestihez hasonló sikerű nagygyűlést a külföldön sehol meg nem tudtak szervezni, egyetlen kongresszuson a tudományos madártan ügyét akkora léptekkel nem tudták előbbre vinni. A kongresszus ezt a sikert egyhangúlag HERMAN OTTÓ érdemévé ismerte el. A kongresszus munkálatai három kötetben jelentek meg, melynek legértékesebb kötete, a harmadik, HERMAN OTTÓ tanulmányát tartalmazza „*A madárvonulás elemei Magyarországon 1891-ig*“ címen. A kongresszuson elnöklő CSÁKY ALBIN gróf, közoktatásügyi miniszter a Madártannak általa megállapított nagy jelentőségére való hivatkozással módot nyújt a Magyar Ornithologiai Központ megszervezésére, később pedig Darányi Ignác a mai M. Kir. Madártani Intézet megteremtésére.

HERMAN OTTÓ főérdeme a madárvonulás terén a nagy-

számú megfigyelő állomás megszervezése s az állomások munka-menetrendjének és tekintetbe veendő tárgyi szempontjainak éles körvonalazása, mindeneknek fölötte pediglen az a lankadatlan lelkesítő munka, az a sok eredményes buzdítás, melynek révén ezek az állomások ingyen rendkívül értékes, eredményes, megbízható, becsületes munkát végeztek el. Ebben a munkában a magyarok HERMAN OTTÓ nagy erénye révén példát szolgáltatnak s az egész világ a HERMAN OTTÓ által megszabott irányelvek szerint szervezte meg a madárvonulás kérdésének kiderítésére rendelt tudományos szolgálatot. HERMAN OTTÓ idevonatkozó nagy érdemeinek jellemzésére nem tudnék szebb szavakat találni, mint aminővel őt 1910-ben a berlini madártani kongresszuson egyik előadása után SCHALOW HERMANN méltatta:

„Nach dem soeben gehörten Vortrag möchte ich mir erlauben unser Aller Anerkennung für die bewunderungswürdige Energie zum Ausdruck zu bringen, mit welcher HERMAN OTTÓ die Arbeiten für die Erforschung des Zugproblems im allgemeinen wie die Festlegung dieser Erscheinungen in Ungarn im besonderen in das Leben gerufen und seit einer Reihe von Jahren mit immer wachsenden Erfolgen weitergeführt hat“. Verhandl. d. V. Int. Ornith. Kongress Berlin p. 1910 p. 48.

Az Ornithologiai Központnak általa megteremtett szervezete egyelőre és főként a madárvonulás kérdésével foglalkozott. HERMAN OTTÓ azonban már első madarászati cikkében tanúságot tett arról, hogy a természetet meleg szeretettel átfogó lelke az ő madárkáit hasznosságuk szerint is értékelni és védeni kívánja. Később a Madártani Központ életével kapcsolatosan pedig egyenest tudatosan rájött arra, hogy a külföld madártani mozgalmái újabban a madarak gazdasági jelentőségével állanak kapcsolatban. Ő különben is a gyakorlati gazdasági élethez való igazodásra egyébként is számos tanúságot tett, amint azt a phylloxeráról, a kendertermelésről és a gyakorlati halgazdaságról írott tanulmányai világosan igazolják. Ezért a Madártani Központ, illetőleg később a Madártani Intézet munkásságát csakhamar kiegészítette a madarak gazdasági szerepének vizsgálatával és a madárvédelem tökéletesítésével. Ennek és egyéb törekvéseinek révén a mai Madártani Intézet a földmivelésügyi miniszteriummal való kapcsolatában olyan intézménnyé fejlő-

dött, melynek a föld kerekéségén csak egyetlen példája van, Amerikában. A mi Madártani Intézetünk munkakörébe tartozik ugyanis 1. a madarak gazdasági szerepének vizsgálata gyomortartalom és közvetlen szabad megfigyelések alapján; 2. a madárvédelem: fészkelő helyek felállítása, madáretetők berendezése, utmutatók kiadása és előadások tartása révén, továbbá a pusztulófélben lévő fajok fészkelő területének őrzötetése alapján; 3. a madárvonulás tanulmányozása, a megfigyelő hálózatok kiépítésével és lábgyűrűzéssel; 4. a madártani gyűjteménynek szaporítása és 5. tudományos biológiai és állatföldrajzi vizsgálatok, tanulmányok elkészítése és közreadása.

HERMAN OTTÓnak legnagyobb, tisztán zoológiai munkája: „*Magyarország pókfaunája*“. A mű megírására 1873. áprilisában kap megbízást és segélyt a Természettudományi Társulattól, 2000 pengő forint erejében. A munkához erdélyi gyűjtései alapján már akkor terjedelmes tudományos anyag fölött rendelkezett, a tisztán magyar területre vonatkozólag a következő években gyűjti be anyagát. S a munka három kötetben 1876—79-ig magyar és német nyelven látott napvilágot. A szép mű terjedelme 656 oldal és 10 tábla gyönyörű rajzaival van ékesítve. Mintegy 314 pókfajt állapít meg Magyarországon, melyek közül 36-ot a tudományra nézve újként ír le. — Későbbi pókászainknak a kezében ez a szám megsokszorozódik, így CHYZER és KULCZYNSZKI mintegy 700 fajt találnak egész Magyarországon s KOLOSVÁRY pedig napjainkban csupán az Alföldről 400 fajt ismertet. Mindez azonban HERMAN OTTÓ érdemeiből semmit sem von le, mert ma már köztudomású dolog, hogy nem négy esztendőnek — mint amennyit HERMAN a megbízatás után pókászoklásra fordított — hanem egy teljes emberi életnek megfeszített munkája és nem 2000 forint, hanem ennél sokszorta nagyobb, hatalmas vagyon sem elegendő arra, hogy valaki az ország minden zege-zugát bejárja s ott olyan alapos munkát végezzen, mint amilyent HERMAN OTTÓ végzett a maga bejárta területeken.

HERMAN OTTÓ a pókok életmódjára és szokásaira nézve maradandót alkotott. Első kötetének harmadik fejezetében a fonó és a szövő szervek külalkatának megírása közben megteremti az idetartozó alkatrészek magyar mesterműszavait. S a szövés-fonásnak, a táplálkozásnak, a vándorlásnak és a pók által a természet háztartásában betöltött hivatásnak, általán az életmód-

nak, a környezethez való viszonyinak tárgyalásában maradandót alkot a magyar pékászat számára.

HERMAN OTTÓ életének egyik legjelentékenyebb alkotása a magyar halászatról írott két kötetes műve. Mi, biológusok bizonyos szomorúsággal tekintünk erre a nagy műre, mert HERMAN OTTÓ voltaképp ennek megírása közben veszett el csaknem végleg a magyar biológia számára. Ennek megírása, illetőleg a hozzá szükséges anyag föl kutatása közben ismerkedett meg ugyanis a magyar népelet hihetetlenül érdekes sajátágaival és azzal a fölmérhetetlen értékű kincscsel, melyet a veszendőbe menő magyar ősfoglalkozások, a néprajz és a rávonatkozó nyelv-kincsünk rejt magában. Nagy vigaszunkra és megnyugvásunkra szolgál azonban az, hogy nemzeti életünk, közművelődésünk és magyar szellemtörténetünk szempontjából igazán pótolhatatlant, igazán korszakalkotót, sőt korszakmegnyitót ezen a téren alkotott HERMAN OTTÓ.

A magyar halászat könyvének megírására HERMAN OTTÓt rendkívül kegyeletes okok vezették el. Ő ugyanis atyja barátjának és tanítómesterének: PETÉNYINEK hagyatéki iratait rendezgetve ismerkedett meg a magyar halfaunával. A halászattal kapcsolatos néprajzunk értékei pedig a Balaton partján fogták meg fogékony szívét. E kettős indíték alapján határozta el a hallal és a halászattal való foglalkozást. Művének megírása előtt bejárta Magyarország vizeit s mindenütt saját tapasztalataival egészítette ki a PETÉNYI-hagyatékból megismert állattani részt. Munkájának csak kisebbik második kötete foglalkozik a hallal zoológiai szempontból. Itt sem a rendszertan és az alkattan érdekli őt elsősorban, hanem sokkal inkább a hal életnyilvánulásai és a halnak a környezethez való viszonya. HERMAN OTTÓ itt is megmaradt a szó tágabb értelmében vett életbuvárnak.

HERMAN OTTÓ élete utolsó szakaszának a biológia vizsgálására volt egy élettudományi hajtása is, és pedígen a barlangkutatás. A magyar területen élt ősember egyik dárda-kő-darabja került Miskolcra a kezébe s ez indította HERMAN képzeletvilágát idevágó kutatások megindításához a megfelelő mozgalom és buzdítás kifejtésére. Ennek köszönhetjük, hogy Magyarországon is megtalálták az ősember maradványait és hogy eleven erővel megindult a barlangkutatás, amely biológiai szempontokból is értékes eredményekre vezetett.

HERMAN OTTÓ élettudományi munkásságát talán azzal zárhatjuk, ha rámutatunk arra, hogy még az embertanba, az anthropológiába is belekóstolt, és pedíg *A magyar nép arca és jel-leme* című 200 oldalas, 14 táblával és 45 szövegrajzzal díszített művében. Ennek a műnek különössége HERMAN OTTÓ tudományos vonásainak tekintetében az, hogy nem anthropometrikai vizsgálatokra támaszkodik, hanem az arcvonásokra, amelyeknek észrevétele és típusok szerint való elkülönítése voltaképpen csak egy művészi lélek és tehetség tulajdona lehet.

Végezetül pár szót ennek a zseniális nagy magyarnak a külsejéről is. Képünkön HERMAN OTTÓ a tudósnek országszerte a nép előtt is ismert nagy szakállával és vállaira rogyó sörényes nagy hajával jelenik meg. Gyönyörű fejének ezt a díszét főként Kolozsvárt nevelte, nagy mesterének, az öreg BRASSAI bácsinak hatására. Életében talán ez volt az egyetlen cselekedet, amiben mást utánzott. Fejének másik dísze és közismert ékessége nagykarimájú művészi kalapja volt. Ez nagyrészt városi életében is, főként azonban a természet ölére vezető vándorlásaiban állandó útitársa volt. Később Budapesten előkelő megjelenéséhez tartozott a fekete öltözet és hétköznapokon is jártában-keltében a cylinder.

S ez az ember, aki oly sokat adott emberi megjelenésében az előkelőségre és választékosságra, ezt az emberi mivoltát is bevitte tudományos alkotásaiba. Bár fiatal korában fényképész volt, műveinek díszítésére soha, sehol egyetlen fényképet föl nem használ, hanem gyönyörű művészi alkotásokra hajlamos keze mindent a maga nagyszerűen jellemző és általánosító vonásaival tesz szemléletessé.

A rend s a tisztaság, amire az édes anya áldott keze szoktatta meg az ifjút, írásain egyébként is előmlik. Gyönyörű betűivel rendkívül tisztán, javítások nélkül, az első kapásra véglegesen fogalmazott.

Mindeneken túl pedig ékesítette írásait gyönyörű, zamatos magyarsága, választékos kifejezései s az a sok ódontság nyelvezetén, melyet öntudatosan azzal szerzett, hogy a néptől elleste a megfelelő magyar kifejezéseket, a talpraesett szóképzéseket és ahol csak tehette, kiirtotta az idegen kifejezéseket s meggyomlálta nyelvünket a nyelvújításnak csodabogaras csinálmányaitól.

*

*

*

Szemlélődésünkben elindultunk HERMAN OTTÓ bölcsőjétől s azt hiszem, az elmondottakkal sikerült nagy vonásokban rámutatnom arra, hogy a breznóbányai *német* bölcsőből hogyan sarjadzott ki egy *legsajátságosabb magyar lángelme*, magyar közművelődésünknek és a magyar honfiúi szerelemnek egyik legnagyobb, legönállóbb és legfüggetlenebb alakja. Mélységesen szerette és fölötte nagyrabecsülte s a világ valamennyi népe között kifejezetten a legnagyobbra tartotta a magyar pórnépet. Biologiailag tudományos, különösen pediglen néprajzi kutatásai közepette a magyar nép homlokára ugyanolyan babérokat rakott, mint aminőkkel költészetében Petőfi övezte ennek a népnek fejét, homlokát. Kevésen mult, hogy maga is ott nem veszett 48-as szabadságharcunkban. Elment a háborúba, azonban a 15 éves ifjút visszaküldték a harctérről, mert vézna vala s ágyupuccolónak se tartották jónak. Élete véglegesen mégis ennél a lépésnél fordult örök hivatásának javára, mert többé nem tudott az iskolába visszatérni, többé nem hajtotta fejét mások követésének igájába s így voltaképen — akár csak annak idején Petőfi — az iskolától megválva, itt indult el az önálló, a magukból való lángelmék örökkön úttörő életének kitaposására.
